

Ана Ивковић
Филолошки факултет
Универзитета у Београду
ivkovicibg@hotmail.com

https://doi.org/10.18485/ai_san_o_gradu.2019.ch11

726:82

КАМЕН КАО СИМБОЛ ТРАЈАЊА

Утицај фиктивних књижевних простора на савремену архитектуру

Рад разматра питање простора на релацији фиктивни – реални простори, односно на који начин фиктивни литерарни простори утичу на стварање реалних архитектонских остварења и простора на које се више не може гледати само из перспективе егзактних наука. Феноменолошки приступ изучавању вишеслојног феномена простора у овом случају за полазиште има традиционалне медије – писану уметничку реч и архитектонско дело, а за исход нови физички простор са слојевима и значењима фикције.

Кључне речи: трајање, Андрићград, Вишеград, *На Дрини ћуприја*, феноменологија.

Феномене времена и простора људи су опажали још у најранијем периоду развоја човечанства. Мерење времена одувек им је било опипљивије од поимања простора. У каснијем развоју појам простора су сагледавали из математичког, физичког и филозофског аспекта. У античкој филозофији простором се најпробави Парменид. За Аристотела „празнина јесте простор у којем не постоји никакво тело...оно у чему се не

налази апсолутно ништа“¹; Платон простором сматра неограничено небиће које је услов за умно обликовање појава, а Хегел тврди да је простор „проста форма, тј. апстракција, и то апстракција непосредне спољашности“ (Енцикл. пар. 254). Савремено доба донело је мултидисциплинарно истраживање простора, мада се чини да општа одредница појма „Простор је оно у чему се материја физички простира“², не доприноси значајно схватању појма. Без обзира што су се бројне науке бавиле овом интригантном темом, простор је остао именован као „оно“, што имплицира његову недокучивост и оставља га отвореном темом за даља, посебно феноменолошка истраживања.

Таква трагања карактеристична су и за постмодерну теорију архитектуре и представнике деконструкције из последњих деценија 20. века. Ослањајући се на „архитектонична“ истраживања Мартина Хајдегера (Martin Heidegger) и његову идеју „очувања духа места“ своје феноменолошке теорије „места“ и „пребивалишта“ развили су Кристијан Норберг-Шулц (Christan Norberg-Schulz) и Луј Кан (Louis I. Kan) и показали нешто сасвим ново у теорији архитектуре. Канова структурална експресивност обогаћена је потом концептом опслуженог и опслужујућег простора. У својој монументалној архитектури спајао је пуно и празно, светлост и сенке, централне и функционалне просторе. Био је то директан утицај на Тим 10 и на јапанске метаболисте. Тојо Ито (Toyo Ito), Кензо Танге (Kenzo Tange), Тадао Андо (Tadao Ando) веровали су да је могућ продуктивни однос између утопијског хоризонта и друштвене стварности. Друштвене промене 60-их и

---

1 Бранко Павловић, Филозофски речник, Плато, Београд, 1997.

2 Britanica Online Encyclopedia: Space (<http://www.britannica.com/eb/article-9068962/space>)

70-их год. прошлог века и разбијање сна о држави благостања, незадовољство Тоја Ита претворило је у креативност – утопију је тражио у затвореним просторима. За Ита је архитектура искуство флуидног простора, а лајт мотив његовог рада ритам светла и таме, архитектура звука нефизичког простора. Удаљавајући се од Атинске повеље, Алдо ван Ајк (Aldo van Eyck) развија концепт Тима 10 „архитектонско али и урбанистичко дело морало се развијати из самог живота“. Дубок траг Алдоа ван Ајка видљив је у развоју италијанске и каталонске архитектуре (Перовић: xxvii-xxviii). Нешто касније Бернар Чуми (Bernard Tschumi) покушава да „допре до граница струке, да открије рубове до којих се може стићи критикујући је и сучељавајући је са другим струкама“ (Перовић: XL), док Марк Вигли (Marc Wigley) „Покушава да архитектури отвори канале ка стварању филозофије, а не само да је она репрезентује, или да илуструје филозофске концепте, већ да је у стању да трасира мисаоне трајекторије осмишљавања филозофских проблема“ (Перовић: XLI). Умберто Еко је својом семиотичком теоријом заснованом на кодовима извршио велики утицај на теорију савремене архитектуре. Одређујући природу архитектуре као првенствено функционалну, напомиње да „језик архитектуре делује као облик масовних комуникација, па је примарно својство архитектуре да је функционални објекат, а секундарно својство да је симболички објекат“ (Перовић: XXXV). Зато, закључује Еко, „архитекти треба да пројектују архитектонске структуре за применљиве примарне функције и отворене секундарне функције“ (Перовић: XXXVI). Да би рецепција архитектонског дела била могућа, дело мора бити отворена структура коју сваки реципијент довршава на свој начин, тврди даље Еко, мислећи притом и на архи-

тектонско и на књижевно дело. Отвореност уметничког дела за успостављање релација с интелектуалним просторима других дела, предуслов је за остваривање интертекстуалности, заснованој на концепту француских постструктуралиста Ролана Барта, Жака Дериде, Филипа Солерса и Јулије Кристеве. Полазећи од постструктуралистичких теорија, Шуваковић тврди да је архитектура „најчешће интерпретирана као сложени вишемедијски материјални текстуални догађај“.³

У утврђивању садржаја и граница и архитектонског и литерарног дискурса темељни елемент је уметност. У архитектури је то уметност пројектовања функционалних простора са њиховим симболичким значењима, у књижевности уметност оличена у књизи, у њеном физичком обликовању и њеним фиктивним духовним просторима. Простор преклапања и међусобног утицаја у исходу стваралачког процеса и настанку новог уметничког дела, многи теоретичари постмодернизма виде у доживљају уметничког дела, у његовој рецепцији. Иако се овако настала уметничка дела, ни архитектонска ни литерарна, више не могу сврстати у категорије просторних и временских уметности, како их је разврстао Лесинг, она интегришу и простор и време. Архитектонско здање је у простору, а његова перцепција у времену, књига је у простору, а њено читање у времену. Реципијент савремену архитектуру доживљава као синтезу текста и простора, обједињеност физичког и фиктивног простора.

Филип Боудон (Philippe Boudon)⁴, архитекта, урбаниста и епистемолог тврди да архитектура мора сама

---

3 Мишко Шуваковић, Појмовник теорије уметности, Орион АРТ, Београд, 2011, стр.98.

4 Филип Боудон, О архитектонском простору, Институт за повијест умјетности, Загреб, 2006.

да дефинише своје аксиоме и концепте, истражујући научну основу „архитектурне логике“, а да теорија архитектуре доприноси дефинисању архитектуре као „размишљања о простору“.

Посебност односа литерарних стваралаца и архитеката резултира новим физичким просторима урбане и културне средине. Архитекта обликује фиктивне литерарне просторе са свим њиховим значењима и претвара их у реалне, без намере да потре њихову литерарну димензију и поетику аутора. Напротив, настоји да са њом успостави симбиотички однос у новом контексту, да исприча фиктивну причу у реалном простору са свим њеним слојевима и симболичким значењима. Средствима архитектуре каква су композиција, боје, облици, светлост, кретање, преносе се у архитектонске просторе метафоре, симболи, психологија ликова, значења садржана у фиктивном делу. Резултат је простор као место сажамања литерарног и фиктивног простора, архитектонско дело с причом, која може бити историјска, митолошка, биографска или представљати целокупан књижевни опус неког аутора. По речима Е. Гордона Крејга „дизајнер мора да обликује стопалима као и рукама“, да креира простор којим ће посетилац моћи да се креће и да за то време ствара своје имагинарне просторе засноване на искуству, који „превазилазе логику и разум, и ствара најчудесније везе између речи и призора“⁵.

Фиктивне просторе су различитим облицима уметничког израза, током развоја историје уметности често стварали сликари, скулптори, литерарни ствараоци.

Ирационалне просторе књижевних дела одликују несагледивост, безграничност, непредвидивост. Они

---

5 Памела Хауард (Pamela Nauard): Шта је сценографија? Clio, Београд, 2002, стр. 44

су производ пишчеве имагинације, али и читаочеве способности да читајући дело прошири замишљени простор, да створи неки свој нови, оригинални поново непредвидиви простор.

Књижевно обликовани простори егзистирају у готово свим литерарним жанровима књижевних дела од поезије до постмодернистичког романа. У скандинавским сагама, бајкама, Дантеовој визији пакла, Павићевим хазарским просторствима, просторима вечних лутања народа Црњанског, Кафкиним романима, Андрићевој вишеградској касаби и тако редом, без обзира на стваралачку епоху и књижевни жанр, увек су ликови у својим егзистенцијалним просторима у оквиру фиктивних простора аутора. Они су плод пишчеве имагинације, али и способности читаоца да читајући дело створи неки свој нови замишљени, оригинални, непредвидив простор.

Појам простора у визуелним уметностима означава физички простор који је „обликован, конструисан и одређен радом уметника и тиме одређен као уметничко дело“.⁶

Просторне перцепције стварног и имагинарног простора преплићу се у искуству читаоца, али и искуству архитекте који их, инспирисан идејом литерарног дела или поетиком аутора, материјализује и препушта новој рецепцији и стварању нових простора. Пројектовањем такве архитектуре баве се амерички архитекта Стивен Хол, Рикардо Бофиљ, Кензо Кума и многи други.

Стивен Хол је, инспирисан делима норвешког нобеловца Кнута Хамсуна, посебно раним радовима Глад (Sult) 1890. и Мистерије (Mysterier) 1892, ди-

---

6 Мишко Шуваковић: Појмовник теорије уметности, стр. 594.

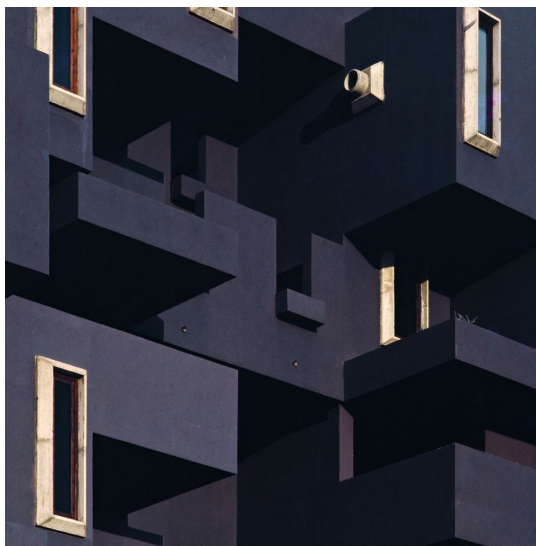
зајнирао **Кнут Хамсун центар** (Hamsunsenteret) на северу Норвешке у близини села Престејд Хамарој. Музејско-едукативни центар је лоциран недалеко од фарме на којој је Хамсун провео детињство. Простори библиотеке, музеја и пратећих целина прожети су Хамсуновим модернистичким стваралаштвом и поетиком кретања. Сам Хол је центар описао као „конкретизацију Хамсуновог карактера архитектонским терминима“. Занимљива је фасада центра од тамног дрвета, карактеристична за фасаде норвешких цркава. Хол својим делом успоставља везу са просторима слободе, ћудима природе севера и северњачког човека о којима пише Хамсун. Као и остале пројекте Стивена Хола, и овај карактерише феноменолошки приступ архитектури. Његове главне теме су простор и светлост.

Каталонски архитекта **Рикардо Бофиљ** (Ricardo Bofill) је у стамбеном објекту **El Castell** недалеко од Барселоне материјализовао поетику простора Франца Кафке. Инспирисан Кафкиним Замком (1926), пројектовао је објекат сасвим супротне естетике и дизајна од стамбених објеката овога краја. Кубичку композицију објекта чине коцке – просторне капсуле повезане степеништем. Оштре ивице елемената и бројни ходници директна су асоцијација на просторе Кафкиног замка чији спољашњи изглед зависи од доживљаја јунака. Кафка се као следбеник Сартрове теорије модерног егзистенцијализма бави проблемима човека. Тоталитаризам замка који контролише људски живот одражава Кафкину идеју да светом управља апсурд. Затворен, мрачан, и скучен простор Кафкиног романа у коме егзистира његов јунак К. има симболичка значења. Естетика Рикарда Бофиља заснована је на принципима постмодернизма у архитектури.

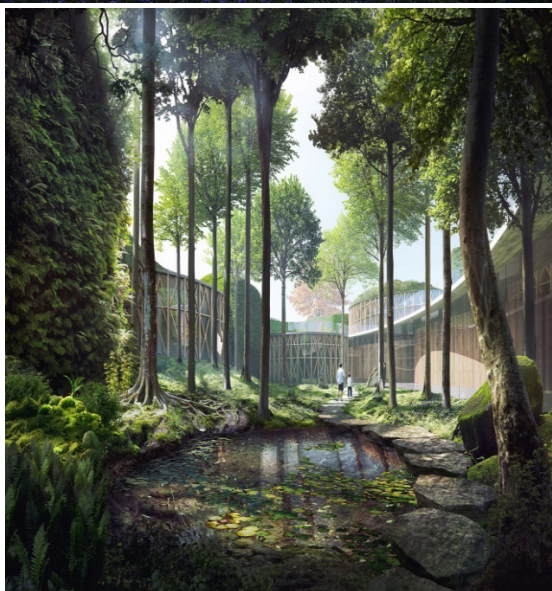

Јапански и један од водећих светских архитеката **Кенго Кума** (Kengo Kuma) је, инспирисан бајкама Ханса Кристијана Андерсена, са својим архитектонским тимом Kengo Kuma & Associates и пејзажним архитектама пројектовао **Музеј Ханса Кристијана Андерсена** у његовом родном граду Оденсе крај Копенхагена. Овај интерактивни музеј омаж је славном аутору бајки које оплемењују детињство сваког детета. У свом стваралаштву Андерсен се ослањао на суштину бајке као жанра, као „легитимни облик света детињства у коме чуда не престају да трају, баш као што ни бајка не престаје да траје, стално се са сваким новим дететом и новим писцем изнова рађајући од праисторије до данас“.⁷ Мотиви Андерсенових бајки су инспирисали бројне уметнике на стварање дела другачијих облика уметничког израза (балетске и позоришне представе, филмови). Кен-

---

7 Гроздана Олујић, Поетика бајке, Браничево: часопис за књижевност, језик и културу, 2004, год.50, бр.2, стр. 161-169.

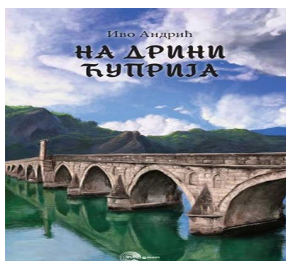
го Кума је опросторио Андерсенов свет речи у који се може ући и маштати, доживети чаробни свет његових јунака. Примарна идеја да обједињени простори музеја, врта и пратећих објеката функционишу као хармонична целина, да се преплићу, подразумевала је отворен простор, много зеленила, примену природних материјала (дрво, камен) и светлост којима Кума у архитектуру улива топлину и нежност. Стварањем таквих простора Кума остварује комуникацију са окружењем.

АНДРИЋГРАД, ВИШЕГРАД. Комуникација са окружењем на којој инсистира Кенго Кума, остварена је реализацијом Андрићграда унутар Вишеграда, по идеји и на иницијативу српског и једног од водећих светских режисера Емира Кустурице. У Вишеграду се преплићу просторне перцепције. Реални и фиктивни простори представљају и допуњују једни друге. Реални простори инспирисали су стварање фиктивних, а фиктивни утицали на материјализовање нових реалних простора Андрићграда. Инспирисан историјским вишеградским просторима, посебно ћупријом на Дрини, задужбином Мехмед-паше Соколовића из друге половине 16. века, Иво Андрић је створио фиктивне просторе јунака свог књижевног дела које му је донело Нобелову награду за књижевност 1961. године. Андрићево схватање простора у чијем је средишту увек човек, подстицај је за нове реализације реалних простора Андрићграда. Замишљена као веза с прошлим вековима и елемент

идентификације, изграђена је просторна целина у којој се стичу векови историје народа с овог подручја. Мотиве Византије, ренесансе, оријенталне и модерне архитектуре на здањима наизглед сличне естетике и дизајна обједињује и претвара у симбол трајања седра – камен из овдашњих каменолома који памти прошла времена. Белина Андрићграда успоставља везу с белином монументалног моста који наткриљује реку „чудесних лепота и тајни“, како је Дрину доживљавао Андрић и везује трајањем и природу и људе ових простора.

Веза Андрићграда с будућношћу је унутар институција уметности, књижевности и културе. Стваралачки концепт да се реални простор развије у окриље идеја, чини га простором за рађање нових фиктивних и реалних простора. И то је симбол данашњице за будућност утиснут у симболику трајања овога места.

Извори и литература

- Andersen, H.K. *Andersenove bajke*. Sremski Karlovci : Kairos, 2013.
- Andrić, I. *Na Drini ćuprija*. Beograd : Prosveta, 1966.
- Hamsun, K. *Glad*. Subotica : Minerva, 1958.
- Hamsun, K. *Misterije*: roman. Beograd : Zlatno runo, 2013.
- Kafka, F. *Zamak*. Podgorica : Nova knjiga, 2012.
- Bendžamin, E. *Filozofija arhitekture*. Beograd : Clio, 2011.
- Perović, R.M. *Teorija arhitekture xx veka* : antologija. Beograd : Građevinska knjiga, 2009.
- Rečnik književnih termina*. Beograd : Nolit : Institut za književnost i umetnost u Beogradu.
- Ševalije, Ž. *Rečnik simbola : mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. Novi Sad : Stylos, 2009.
- Sakan, M. *Izrada stručnih i naučnih radova*. Beograd : Sineks, 2000.

Ana Ivković

STONE AS A SYMBOL OF DURATION

The influence of fictitious literary spaces
to modern architecture

The paper deals with the question of space on the relation fictitious - real spaces, that is, how fictitious literary spaces influence the creation of real architectural creations and spaces that can no longer be viewed only from the perspective of exact sciences. The phenomenological approach to the study of the multilayered phenomenon of space in this case is the starting point for traditional media - the written word of art and architectural work, and for the outcome a new physical space with layers and meanings of fiction.

Key words: duration, Andrićgrad, Višegrad, The Bridge on the Drina, phenomenology.